

Teaching materials and information is a means of managing independent work of students and include vocational-oriented tasks including training, interdisciplinary connections, objectives and stages of the learning process in schools.

Development of increased economic competence is the basis for personal development and contribute to the deepening and broadening of knowledge, development of interest in cognitive activity, mastering techniques learning process.

Keywords: independent work, promotion, self development, economic competence, individual tasks.

УДК 37.017: 17

ПОТАПЕНКО О. Б.

м. Кривий Ріг, Україна

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МОРальної ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРІВ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

У статті розглядаються питання виховання моральної особистості у філософсько-педагогічній спадщині професорів Києво-Могилянської академії, подається аналіз концепцій морального виховання, розроблених у XVIII столітті. Аналізуються праці видатних представників філософсько-педагогічної думки даного періоду Ф. Прокоповича, М. Козачинського, Г. Кониського. Робиться висновок про те, що українські просвітителі головну увагу приділяли вивченню духовно-моральних питань, визнавали самостійну цінність земного життя і можливості досягнення щастя; розроблені ними концепції морального виховання були спрямовані на підготовку прагматичної людини, здатної керуватися здоровим глуздом, формування таких рис характеру та якостей особистості, які дозволяли б ефективно вирішувати практичні завдання повсякденного життя.

Ключові слова: моральне виховання, моральна особистість, філософсько-педагогічна думка.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у сучасному житті як українського так і світового суспільства зумовлюють перегляд вимог до формування моральної особистості. Ускладнення суспільного життя майже в усіх його сферах, відмова від ідеологічного диктату, багатоваріантність соціально-політичних моделей розвитку, плюралізм і гуманізація суспільства вимагають від людини вміння чітко орієнтуватись у ситуаціях, що швидко змінюються, приймати рішення і втілювати їх у житті.

А це неможливо без подолання окремих стереотипів у підході до виховання моральної особистості, здатної брати на себе відповідальність за власні вчинки і ситуацію в цілому, об'єктивно оцінювати події й намагатися виробити власне світобачення. В основу такого підходу покладе-на ідея, яка стверджує, що сьогодення багато у чому визначається історією, що «всі суспільні позитиви і негативи укорінені в нашому віддаленому і наближеному минулому» [5, с. 42]. Саме тому в моральному вихованні так часто використовується вже накопичений досвід виховної теорії і практики у формі філософсько-педагогічної спадщини мислителів минулих століть, народних виховних традицій, обрядів і звичаїв.

Такий концептуальний підхід у всі часи дозволяв звернутися до невмирущого джерела народної педагогіки, а також скарбниці педагогічної думки, яка розроблялася багатьма поко-

ліннями українських вчених-дослідників. З такої позиції нашу увагу привернули дослідження професорів Києво-Могилянської академії, яка у XVIII столітті стала справжнім просвітницьким центром України і всього слов'янського світу. Згідно з нашим припущенням розроблені ними концепції морального виховання значно вплинули на розвиток української філософсько-педагогічної думки і тому вивчення їх спадщини допоможе краще зрозуміти закономірності й тенденції тих змін, що відбувалися в генезі даної проблеми. А урахування цього доробку в сучасних умовах дозволить об'єктивно оцінити потенційні можливості освітньо-виховних реформ.

Аналіз публікацій. Дану проблему в історико-педагогічній ретроспективі досліджували Г. Ващенко, Б. Год, І. Зязюн, М. Кашуба, О. Любар, Б. Мітюров, В. Нічик, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, Д. Федоренко та інші. У працях Г. Ващенка схарактеризовано зміст українського виховного ідеалу, здійснений порівняльний аналіз найбільш поширених виховних ідеалів, встановлений їх зв'язок із панівними ідеологіями. Б. Год розглядає ідею всебічного і гармонійного виховання в історико-педагогічній ретроспективі. М. Кашуба досліджувала філософсько-педагогічну спадщину Г. Кониського, а В. Нічик присвятила ряд своїх робіт філософській творчості Ф. Прокоповича. У дисертаційному дослідженні

М. Роговича здійснено аналіз світогляду М. Козачинського. Системно досліджений внесок українських мислителів XVIII століття у розвиток вітчизняної філософсько-педагогічної думки в працях О. Сухомлинської.

Метою статті є аналіз концепцій морального виховання, розроблених професорами Києво-Могилянської академії.

Проблема морального виховання хвилювала мислителів різних епох і пройшла довгий шлях у своїй еволюції. На думку О. Любара і Д. Федоренка в дохристиянський період української історії наші предки дійшли до висновку, що людина спроможна самостійно творити свій шлях життя і саме вона є творцем волі, моралі, культури та всіх інших надбань цивілізації [4, с. 102].

У Г. Ващенка ми зустрічаємо міркування, згідно з якими у князівський період християнські ідеали суттєво змінили уявлення людей про їх місце у Всесвіті. Був відкинтий людський волюнтаризм і самовихваляння. На противагу цьому в «основу морального виховання письменники князєвого періоду клали страх Божий» [2, с. 110]. Це не рабський страх, що паралізує волю і призводить до пригніченості, а скоріше благоговіння перед всемогутністю божественного провидіння. Саме таким духом пройняті повчання Володимира Мономаха, Іларіона Київського, Феодосія Печерського, Кирила Туровського.

У подальшому розробка концепцій морального виховання була пов'язана з боротьбою проти ополячення і покатоличення українського суспільства, що відбулося у становленні й розвитку полемічної літератури XVI–XVII століть. Починаючи з останньої чверті XVII століття проблема виховання моральної особистості займає почесне місце в наукових дослідженнях викладачів Києво-Могилянського колегіуму, який невдовзі стає академією. У стінах академії читався курс натурфілософії, що став основною частиною викладання філософії Інокентієм Гізелем, Іоасафом Кроковським, Стефаном Яворським, які розглядали цей розділ як головний і пояснювали в ньому своє розуміння Всесвіту, його будову, природу земних і небесних явищ, а також особливості природи людини, її місце в навколишньому середовищі [7, с. 207]. В їх лекціях людина мислиться як істота певною мірою автономна, що здатна на самостійні судження і тлумачення сенсу земного буття [6, с. 129].

Ця тенденція розриву між світською мораллю та релігією значно поглиблюється в курсах етики мислителів XVIII століття – Феопана Прокоповича, Михайла Козачинського, Георгія Кониського. Вони вважали, що хоча людина ство-

рена Богом для реалізації вищої мети – небесного блаженства, але земне щастя має самостійну цінність [7, с. 274]. Усе, що пов'язано з потойбічним буттям душі вивчають теологи, а етика повинна навчити людей правильно розуміти сенс життя і досягати щастя.

Ф. Прокопович у своїй «Етиці» розкрив механізм і сенс людської діяльності, який він вбачав у тому, щоб навчити людину керувати власною поведінкою, дати їй розуміння про найвище добро, щастя і блаженство. При цьому мислитель підкреслював значні пізнавальні можливості людського розуму, спрямованого на розкриття таємниць оточуючого світу, засуджував штучне придушення природних людських почуттів і відмову від земних радощів [6, с. 171].

І для Г. Кониського людина залишалася творінням Бога, творінням мислячим і розсудливим, яке має раціональну душу, активну за своєю природою. Саме ця активність і мислення підіймають людину над природою та іншими істотами і роблять її господарем своєї долі [3, с. 191]. В етиці Г. Кониського ми зустрічаємо такий тип людини, яка бажає і здатна керувати собою, більше покладається на свої власні сили й намагається самостійно творити свою долю. Така людина є носієм діяльної, прагматичної моралі, стверджуючи, що «... треба шукати в цьому смертному житті, що є найвищим щастям, а не очікувати його в іншому безсмертному житті» [3, с. 413].

У М. Козачинського людина виступає не стільки етичною, скільки духовною істотою, яка більше піклується про свій внутрішній світ, ніж про зовнішні умови існування. Він вбачав прагнення людини до самозбереження як основний зміст її власної природи. Таке самозбереження ґрунтується на гармонійній єдності всіх сторін людської природи й спричиняє у своїй реалізації досягнення щастя. Відчуття щастя для М. Козачинського пов'язане не з матеріальними благами, посадами, владою, славою або умінням відмовлятися від життєвих спокус, а, перш за все, з умінням правильно користуватися власним розумом. А втілення його постулатів у практичній діяльності не повинно суперечити природним законам.

Тільки усвідомивши свою залежність від природи, визначивши свою міру щастя, людина отримує найбільшу насолоду від задоволення власних потреб. Коли ж люди втрачають відчуття природної міри, вони ніколи не пізнають істинної насолоди від життя, оскільки, задовольняючи навіть найвишуканіше у своїх бажаннях, все рівно залишатимуться незадоволеними, бо втратили відчуття свободи.

Проблема свободи знаходилась у центрі уваги тогочасної етики. Вона визначалась як здатність індивіда панувати над самим собою, керувати своїми діями, емоціями, пристрастями. Професори Академії стверджували саму можливість і бажаність самостійного вирішення питань життя. Саме тому основою морального самовдосконалення вважалося самопізнання, як провідний засіб, з допомогою якого можна уникати зла і правильно тлумачити життєві цінності [7, с. 278]. Так, на думку Г. Кониського, люди здебільшого не досягають щастя, впадають в оману, блукають на численних стежках земного життя тому, що вони самі не знають, погано уявляють, що їм більше підходить і внаслідок цього неправильно діють. Таке самопізнання (рефлексія) у творчості М. Козачинського посідає чільне місце і дозволяє людині в самій собі знайти джерело всіх цінностей і, таким чином, стати володарем власного життя.

Якою ж має бути програма виховання моральної особистості, здатної правильно розуміти сенс життя, уникати зла, творити добро, керувати бажаннями і пристрастями? У Ф. Прокоповича шлях до добродісного життя прямує через освіту, тому він засуджував невігластво, вбачаючи в ньому феномен соціального зла. За його висновками, людина, яка може вчитися, але не бажає і не вчиться, винна як перед собою, так і перед суспільством. Такою людиною легко керувати ззовні, бо вона не має чітких переконань і керується переважно почуттями та емоціями. У своїх полемічних діалогах «Володимир» і «Розмова громадянина з селянином...» український філософ зобразив боротьбу просвітництва з невіглаством. Феномен невігластва він пояснював як небажання людини брати на себе відповідальність за власні вчинки, спробою уникнути при цьому наслідків своїх дій. Саме тому просвітителю не підтримував штучний аскетизм, засуджував придушення людських почуттів і висміював «мордувальників» власної плоти [6, с. 171].

М. Козачинський, говорячи про моральну культуру особистості, виділяв чотири основні чесноти, які утворюють фундаментальні основи людської моралі: розсудливість, справедливість, поміркованість і хоробрість [6, с. 183]. Дана програма не була на той час принципово новою, її структурні компоненти можна знайти в античній філософсько-педагогічній думці. Заслугою українського мислителя була подальша розробка цієї концепції. М. Козачинський вважав, що кожній чесноті протистоїть її аморальна протилежність: розсудливості – нерозсудливість, яка проявляється в необачності, підступності й хитрості; справедливості – жорстокість і оманливість; поміркованості – чванливість, надмірна

гордість і похитливість; хоробрості – слабкodusність і нетерплячість [6, с. 184].

Таким чином, кожна моральна риса є результатом наполегливого, важкого процесу виховання. І відсутність будь-якої сформованої моральної якості неодмінно призводить до розвитку аморальних рис. Саме тому процес морального виховання, який складається з повчань, бесід, прикладів, практичних вправ, українські мислителі XVIII століття вважали вкрай необхідним у формуванні й розвитку особистості.

Відомо, що стосовно викладацького складу Києво-Могилянської академії висувалися дуже суворі духовно-моральні вимоги. Викладач не міг бути сміхотворцем, щоб не спонукати до усамітнення та злорадства, не мав права вживати погані слова, щоб не завдати шкоди духовному світові вихованців. Бажаними рисами були: благочестя, мудрість, лагідність, стриманість і врівноваженість як запорука утримання від гніву [1, с. 94–95].

Висновки. Розвиток української філософсько-педагогічної думки XVIII століття доводить нам, що пріоритетним напрямком досліджень професорів Києво-Могилянської академії виступає духовно-моральне виховання. Ця традиція, закладена повчально-виховною літературою князівського періоду і продовжена в полемічній літературі національно-визвольної доби, була підхоплена просвітителями, які працювали у стінах Академії.

Висновок, до якого прийшли українські мислителі, зробив можливим поєднання філософського та педагогічного підходів у вирішенні виховних і освітніх завдань виховання моральної особистості. Якщо філософія показує людині реальний шлях реалізації щасливого життя, то виховання й освіта формують і розвивають необхідні для цього якості особистості, риси характеру, уміння та навички. Постановка проблеми досягнення земного щастя в українській філософсько-педагогічній думці змусила переглянути виховний ідеал моральної особистості, що перебував під сильним впливом церковної ідеології.

Уже в етичних курсах Ф. Прокоповича, М. Козачинського, Г. Кониського людину відрізняли активна життєва позиція, самостійність, прагматизм, уміння брати на себе відповідальність і протистояти ударам долі. Така зміна духовно-етичних орієнтирів не могла не вплинути на зміст виховання й освіти. Безумовно, сильною стороною філософсько-педагогічних концепцій українських мислителів виступало звернення до проблеми ролі праці у вихованні людини. У них праця починає розглядатися як основний засіб досягнення щастя, головний фактор, який визначає сенс людського життя.

Література

1. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна-США) : монографія / Римма Анатоліївна Беланова. — К. : Центр практичної філософії, 2001. — 216 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Григорій Ващенко. — Полтава : Полтавський вісник, 1994. — 192 с.
3. Кониський Георгій. Філософські твори: У 2-х т. / Георгій Кониський. — Т. 1. — К. : Наукова думка, 1990. — 494 с.
4. Любар О. О. Історія педагогічної думки і освіти в Україні. — Частина перша. Дохристиянський період / О. О. Любар, Д. Т. Федоренко. — К. : Криворізька міська друкарня, 1993. — 112 с.
5. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. — 2007. — № 2. — С. 42—48.
6. Українська педагогіка в персоналіях: в 2-х кн. : навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. — Кн. 1. — К. : Либідь, 2005. — 624 с.
7. Філософія Відродження на Україні / за ред. М. В. Кашуби, І. С. Захари. — К.: Наукова думка, 1990. — 336 с.

ПОТАПЕНКО О. Б.

ПРОБЛЕМА ВОСПИТАНИЯ НРАВСТВЕННОЙ ЛИЧНОСТИ В ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ПРОФЕССОРОВ КЬЕВО-МОГИЛЯНСКОЙ АКАДЕМИИ

В статье рассматриваются вопросы формирования нравственной культуры, дается анализ концепций нравственного воспитания, разработанных в XVIII столетии. Анализируются работы выдающихся представителей философско-педагогической мысли данного периода Ф. Прокоповича, М. Козачинского, Г. Конисского.

В статье делается вывод о том, что украинские просветители главное внимание уделяли изучению духовно-моральных вопросов, признавали самостоятельную ценность земной жизни и возможности достижения счастья; разработанные ими концепции морально воспитания были направлены на подготовку прагматичного человека, способного руководствоваться здравым смыслом, формировать такие черты характера и качества личности, которые позволяли бы эффективно решать практические задачи повседневной жизни.

Ключевые слова: нравственное воспитание, нравственная личность, философско-педагогическая мысль.

ПОТАПЕНКО О. В.

THE PROBLEM OF EDUCATION OF THE MORAL PERSON IN A PHILOSOPHICAL-END-PEDAGOGICAL HERITAGE OF PROFESSORS OF KIEVO-MOGLYANSKA ACADEMY

In Potapenko O.B. article's «The Problem of education of the moral person in a philosophical-end-pedagogical heritage of professors of Kievo-Moglyanska academy» questions of formation of moral culture are considered, the analysis of concepts of the moral education developed in XVIII century is given. Works of outstanding representatives of philosophical-end-pedagogical idea of the given period of F. Prokopovich, M. Kozachinskiy, G. Konisskiy are analyzed. It is shown, that the problem of education of the moral person takes the beginning in the princely period, continues to be developed within the framework of the polemic literature and takes leading place in XVIII century. The Ukrainian thinkers came to a conclusion that the terrestrial life has independent value and to the person is enabled achievements of happiness. G. Konisskiy repeatedly emphasized, that the theology studies a beyond the grave condition oppress, the philosophy should explain to people in what the sense of a human life will consist and how they can achieve happiness, and persons necessary for this quality are called to generate education and education. F. Prokopovich saw a way by a moral life only through education which allows the person to be guided better in a surrounding life and to have own position. At M. Kozachinskiy the emphasis is made on spiritual aspects of moral education when the main attention is given self-knowledge of own nature. Speaking about moral culture of person G. Kozachinsky, allocated four basic virtues which form fundamental bases of human morals: prudence, validity, moderation and bravery. The given program was not by then essentially new, its structural components can be found in antique philosophical-end-pedagogical ideas. Merit of the Ukrainian thinker was the further development of this concept. Besides G. Kozachinsky considered, that each virtue is resisted with its immoral contrast: to prudence – unreasonableness which is shown in rashness, insidiousness and cunning; validity – cruelty; moderations – boastfulness, excessive pride; bravery – weakness of spirit and impatience.

Thus, the Ukrainian educators gave the basic attention to studying of spiritual – moral questions, recognized independent value of a terrestrial life and an opportunity of achievement of happiness. The concepts of moral education developed by them have been directed on preparation of the pragmatically person, capable to be guided to common sense, on formation of such character traits and qualities of the person which would allow to solve practical problems of a daily life effectively.

In article it is judged that statement of a problem of achievement of terrestrial happiness in the Ukrainian philosophical-end-pedagogical ideas has forced to reconsider an educational ideal of the moral person which was under strong influence of church ideology; already in of F. Prokopovich, M.Kozachinsky, G.Konisskogy ethical rates the person is considered as the person whom distinguished an active vital position, independence, a pragmatism, skill to incur the responsibility and to resist to strokes of bad luck. Such change of spiritual – ethical reference points should affect the contents of education and formation in XVIII century.

Key words: moral education, the moral person, a philosophical-end-pedagogical idea.